

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NYTÅRSGAVE

til Borupris' venner
1992

FUGLEBJERG 1991

NYTÅRSGAVE

til Borupris' venner
1992

Redigeret af
Preben V. Andersen

FUGLEBJERG 1991

Udgivet med støtte fra
Sparekassen Bikubens Fond
Lions Club, Fuglebjerg
Fuglebjerg kommunes kulturelle udvalg
Haarslev Sparekasse

Foreningen »Borupris' Venner« har hjemme i Fuglebjerg. Foreningen, der afløser »Institutionen Borupris' Venner«, er stiftet 17. maj 1990 og har til formål med udgangspunkt i middelalderlandsbyen Borup i Borupris og tilgrænsende områder i Fuglebjerg kommune at bidrage til fortsat undersøgelse af og udbredelse af kendskab til samvirket mellem mennesket og dets omgivende natur gennem tiderne. Vignetten på titelbladet, der er tegnet af professor, dr. phil. Axel Steensberg, viser, hvordan man opvarmede stenene på et bål over kogegruben, inden kødet blev lagt i. Nytårgaven er trykt i 200 eksemplarer, hvoraf 100 er nummererede.

Dette eksemplar nr.

er fremstillet til:

Forord

I år har vi valgt at bringe 3 forskellige artikler, alle med tilknytning til Borupris og egnen omkring.

Museumsinspektør J. L. Østergaard Christensen, Holbæk, skriver »Lidt om rationalitet«.

Fra Svend Dyhre Rasmussens optegnelser har vi valgt at lade ham fortælle om »De 3 første år af undersøgelserne i Borupris«. Som sædvanlig er det med Dyhres egen ortografi — og »sprogblomster«, men kedeligt er det ikke at læse om alle hans besværligheder med at skaffe materialer og få styr på opmålingerne.

Vi bringer artiklen om »Tystrup sogns geologi« af dr. phil. Svend Aage Andersen, skrevet i 1941 til sognepræst C. Krarups bog »Tjustrup og Haldagerlille Sognes Historie«, der kom i 1942. Dels giver artiklen en udmærket baggrund for at forstå forholdene omkring Borupris, og dels er bogen meget vanskelig at erhverve i dag. Den er kun korrigeret ved anvendelse af små bogstaver.

Tak til arkivar Holger Johansen, Sandved, og studerende Tine Møller Jensen, Stege, for hjælp med tilrettelægning og korrekturlæsning.

Kirkerup, d. 17. nov. 1991

Preben V. Andersen

Siden sidst af Svend Nielsen

Det forløbne år har været et ret stille år med hensyn til Borup Ris — vel i nogen grad, fordi de direkte implicerede har været stærkt optaget af andre gøremål. Der er derfor ikke foretaget udgravninger eller andre undersøgelser i området, men Grith Lerche har under arbejdet med sin store bog bearbejdet sine mange undersøgelsesresultater, hvori også indgår materiale fra Borup Ris.

Årsmødet 1990 blev afviklet under rolige og hyggelige former. Østergaard Christensen, Bertel Hansen og Preben V. Andersen blev genvalgt til bestyrelsen, og efter kaffen vistes den gamle Draved-film om Steensbergs svedjeforsøg i Draved skov 1953. Filmen blev kommenteret af Svend Nielsen, og bagefter fik han og Østergaard Christensen lejlighed til at besvare spørgsmål og uddybe forskellige aspekter vedrørende svedje og primitivt agerbrug.

Sommermødet foregik den 8. juni under ledelse af Østergaard Christensen, som viste os rundt i Borup Ris på en helt ny måde, idet han især koncentrerede sig om de aktiviteter, der stadig kan spores på engen, og som blev forklaret og sat ind i en større sammenhæng.

Den 29. august holdt Susålandets Initiativråd en lille festlighed i Næsbyholm Fiskerhus, og ved den lejlighed blev vor forening hædret med Susåprisen i form af et diplom og — til senere levering — et keramikrelief skabt af keramikeren Helle Jessen, Broksø. Begrundelsen for tildelingen var, at Initiativrådet ønskede at markere den betydning, som vor forening har for interessen for de særlige arkæologiske og naturhistoriske elementer i området og dermed for egnen i almindelighed. Vi må så håbe, at foreningen fortsat kan medvirke til at bevare og styrke denne interesse.

Svend Nielsen

Tystrup Sogns Geologi

af dr. phil S. A. Andersen

Tystrup sogns ældste historie er den, man kan læse ud af landskabet og den jord, der opbygger det. Vi er så vant til bakker og dale, at vi vanskeligt kan blive fortrolige med, at de ikke har eksisteret altid. Når man ser bort fra ændringer i skovens udbredelse, bebyggelsens art, veje o.s.v., har egnen dog også i hovedsagen haft sit nuværende udseende gennem mange tusinde år. Da vore forfædre byggede kæmpehøjene som det sidste hvilested for deres nu navnløse afdøde for 4-6000 år siden, eksisterede bakker og kløfter, og det gjorde de også, da menneskene første gang kom til egnen for over 10.000 år siden. Men hvis vi kunne se endnu et stykke tilbage i tiden, ville vi finde landet i støbeskeen, og vi ville se, hvorledes egnen blev skabt. Det kan vi dog ikke, men vi kan i jordlagene læse os til, hvorledes det er gået for sig og så i tankerne forestille os, hvorledes landet må have set ud.

I de stenkupper, vi samler sammen på marken eller blandt de sten, vi harper fra i grusgravene, finder vi en mængde forskellige slags — knapt to ligner hinanden, når vi ser nøjere til, — det skulle da lige være flintestenene, men de har til gengæld de mest ejendommelige former.

Tog vi en skærvebunke med på en rejse, ville vi kunne gøre en interessant opdagelse. Flintestenene kan vi kende igen i de buede flintlag i Stevns klints kalklag. På Bornholm kan man finde hele stenbrud i klipper af samme slags som enkelte af stenene, vi har bragt med fra rejsen. Ved energisk eftersøgning i Sverige, Finland og endog de baltiske lande, vil det lykkes at genkende vore sten som brudstykker af fjeldene heroppe, ja, enkelte stammer endog fra Norge.

Hvordan er nu de sten kommet herved? De er jo altfor talrige til, at de kan være bragt herved af turister, og sagnet om Gefion, der med sine til tyre omskabte sønner pløjede Danmark ud af Sverige, slår heller ikke til. Og dog er der en kerne af sandhed i dette gamle sagn.

Løsningen på spørgsmålet får vi, når vi ser, hvorledes stenene optræder nede i jorden. I mergelgrave, i vejgennemskæringer og ved brøndgravninger har man lejlighed hertil, og man vil da se, at stenene oftest ligger uregelmæssigt spredt i en blanding af ler, sand og grus. En sådan grundig blanding, som man kalder moræ-

ne, dannes nu til dags foran og under randen af de store ismasser, de såkaldte gletsjere, der dækker Grønlands indre og fylder de fleste dale mellem de højeste bjergtoppe i Norge, Sverige, Alperne o.s.v.

Moræne fra et tidligere isdække træffes i hele Nordeuropa og det meste af England, og hele dette areal har da engang været dækket af en mægtig ismasse. Deroppe over vore hoveder, hvor nu de højeste skyer driver, og flyvemaskiner øjnes som små prikker, lå overfladen af isen, en 2-3 km tyk var den og ubevægelig, eller næsten ubevægelig, for ganske langsomt — nogle få meter hvert år — flød isen udad til alle sider, slæbte klippeblokke med sig og skurede dem i stykker, så det nederste lag af isen var ganske snavset. Da isen smeltede bort, blev dette »snavs« liggende tilbage som et lag moræne: ler, sand, grus og sten i en broget blanding.

Isen er snart gledet sydpå over Sjælland, snart vestpå eller nordpå, ja, endog mod nordøst. Til tider har hele det mægtige isdække været smeltet væk for at komme igen mange tusinde år senere og atter fordrive de planter og dyr, der havde taget landet i besiddelse. Den sidste gang, isen dækkede egnen, kom den glidende nordfra gennem Østersøen og svingede ved Bornholm vestpå og gled så mod nordvest og nord op over Midtsjælland.

En tid lang, mange tusinde år igennem, havde ismassens rand ligget i Midtjylland, — koldt var det dengang som i de nordlige lande nu, men efterhånden blev klimaet varmere, og ismassen smeltede bort, blev tyndere og skrumpede ind. Randen, som før lå i Midtjylland, rykkede østpå, og da den del af historien begyndte, som har interesse for os i denne forbindelse, lå randen af isen omtrent langs en linie fra Kalundborg til Sorø og herfra mod nordøst over Stenlille og til Holbæk-egnen.

Over Tystrup sogn var isen henved et par hundrede meter tyk og skubbede sig langsomt mod nordvest op imod isranden, hvor den smeltede helt væk. Også på overfladen smeltede isen ved solens og luftens varme, og smeltevandet rislede ned over isen som små bække, der forsvandt ned i revnerne i isoverfladen. De mange bække samlede sig til åer og disse atter til rivende, snavsede floder, der styrtede frem gennem tunneler i bunden af isen og udgravede sig dybe og brede lejer ned i underlaget.

Den mægtigste flod strømmede forbi Næstved mod nordvest op til isranden ved Sorø, og dens mægtige dal er den, som Suså nu følger fra Tystrup sø til Næstved og Smålandshavet, men dengang løb vandet altså fra Næstved til Tystrup sø og fortsatte gennem denne forbi Kongskilde, hvor den efterhånden svingede

nordpå og udmundede i isranden mellem Topshøj skov og Nyrup skov, nord for Stenstrup. Denne rivende flod har dog ikke fyldt hele den 3-4 km brede dal, men den har ustandselig skiftet leje, så den har udgravet den brede dal, efterhånden fyldtes den af ismasser, som sank ned i den, og igennem disse ismasser tordnede floden frem. Den modtog tilløb fra siderne, dels gennem den dal, som Suså følger fra Vrangstrup til Tystrup sø, dels forbi Landebjerg og Eskildstrup. Disse floder skyllede grus, sand og ler med sig. Det meste blev skyllet ud foran isranden og aflejret ved Sorø, men senere blev det aflejret i tunnelerne under isen og fyldte dem ud. Da isen senere smeltede bort, blev dette grus liggende som afstøbninger af tunnelerne. Nu danner de mere eller mindre fremtrædende grusrygge gennem egnen, de såkaldte åse. Langebjerg mejeri tager sit navn fra Langebjerg åsen vest for landevejen, der nu er stærkt bortgravet og fremtræder nu sydligst i form af en slingrende lang grav langs landevejens vestside. Den er aflejret af en vandstrøm, der er løbet nordpå gennem Eskildstrup. En anden ås, Kællerød åsen, følger bredden af Tystrup sø gennem Kællerød skov. Smeltevandet fra disse to tunneler, hvori åsen blev aflejret, har samlet sig i en sø, som dengang eksisterede mellem Eskildstrup, Kongskilde og Kællerød skov, men er fuldstændig forsvunden. Kun det fine sand og ler, der er aflejret i søen, vidner om, at der her engang har været en sø, hvis bredder for størstedelen har været af is.

Efterhånden som tiden gik, blev isen endnu tyndere, og landet omkring den nordvestlige del af Tystrup sø blev isfrit. Randen af isen synes engang at have ligget langs en linie, som kan følges gennem Kastrup storskov fra dens sydveshjørne i Rugkrogen til Lindekrogs huse og videre østpå indtil Hørhaven ved Tystrup sø og videre gennem Næsbyholm skovene på den anden side søen. Syd for denne linie er bakkerne mindre og talrigere, mens landskabet nord herfor omkring Vinstrup og Tystrup er jævner.

Smeltevandet fra isen, der dækkede arealet syd for den nævnte linie, er løbet gennem en dal, der fra Suserup fører op langs Suserup Møllebæk mod nordvest op mellem Lyng og Topshøj til Hørsebøg. Herfra er det fortsat gennem Sorø sø og Tuel sø til Storebælt. Flodløbet under isen kan nu spores i form af lave åse eller gruspartier langs Suså, således bakken syd for østenden af Bavelse sø og Rævebakken ved Gunderslevholm.

Det ejendommelige er således, at den ældste flod igennem Tystrup sø er løbet mod nordvest over til Sorø sø. Vandstanden i Tystrup sø må da dengang have ligget ca. 40 m højere end nu til

dags, men kun ganske få steder kan man se spor efter denne sø. Det skyldes det forhold, at søens plads hovedsagelig indtoges af en stor isklump, så der kun eksisterede et par småsøer langs randen af dalen.

Men så et eller andet år skete der en ændring i dette forhold, og denne ændring synes at være indtruffet meget pludselig. Vandet begyndte at løbe den anden vej og tage den retning, som det har nu til dags, og hurtigt sank vandstanden fra ca. 45 m over havet til kun 20 m og snart efter til kun 15 m over havet (eller 8 m over Tystrup søs nuværende vandoverflade). Flere steder langs søens stejle sider finder man brede »hylder« lidt under denne højde, det er rester af søbunden på dette tidspunkt. En sådan flade ligger ved vejen fra Tystrup til Vinstrup, hvor den fører op til den sidste by, en anden ligger på dalsiden nordøst for Vinstrup. Også i Hørhaven træffes en flad slette 4-5 m over søens overflade, og lidt sydligere kan man se den gamle kystlinie mellem den stejle dalside og den foran liggende hylde, — den gamle søbund. Ligeledes ses den øst for Tase mølle og syd for Rejnstrup holme. Især langs Suså fra Bavelse sø og hele vejen ned til Næstved og Smålandshavet kan man se, at Susåens vandoverflade har ligget 8 m højere, og at det nuværende løb til dels er skåret ned i den gamle åbund. Særlig tydelig er den vest for Stridsmølle hus, hvor den ligger i højde med husets tagryg. Den ses også øst for Gunderslevholm og mellem Fjellebro og Holløse mølle, for at nævne de mest fremtrædende eksempler.

Dette er i hovedsagen, hvad der kan siges i få ord om egnens dannelse. Det land, som blottedes af den bortsmeltede is for ca. 15-20.000 år siden, er det, vi kender nu, blot lå landet nøgent hen, bortset fra de spredte planter, som hurtigt indfandt sig i det nye land. Et væsentligt træk var også, at de fleste af nutidens moser dengang var åbne søer, hvori ler fra landet skyllede ud.

Efterhånden som planter tog landet i besiddelse, ophørte leret næsten med at skylle ud i søerne, og i stedet aflejredes de døde rester af de planter, der voksede i søen eller i søens nærmeste omegn, og langsomt fyldtes søerne med tørv, så kun få af dem eksisterer endnu. Ved at undersøge planteresterne i moserne fra bunden opefter til overfladen kan man følge plantevækstens udvikling fra istiden til nutiden, og tilsvarende kan man af de dyrestoffer, man finder i tørvelagene, »læse« sig til, hvorledes dyresamfundet efter istiden har skiftet sammensætning, nogle dyr er indvandret og atter forsvundet, og de første mennesker er kommet til egnen. Men det er et kapitel for sig.

Lidt om rationalitet

af museumsinspektør J. L. Østergaard Christensen

Langt den største del af de gamle agre i Borup har ligget på fladt terræn, endog meget fladt. Det samme gælder tofterne. Når bønderne har kunnet dyrke disse områder uden at finde det nødvendigt at pløje agrene op i rygge, kan det tages som et indicium for, at klimaet må have været nogenlunde tørt — i hvert fald i kornets vækstperiode — så forsuring og forsumpning ikke har været noget alvorligt problem.

Man kender ikke noget til rotationen i det datidige dyrkningssystem i Borup og ved således ikke noget om dyrkningshyppigheden for den enkelte ager. Men man kan konstatere, at bønderne har været ivrige efter at inddrage al tilgængelig jord til dyrkning, således at gårdenes tilliggende endte med at blive ganske stort, langt større end man kan forvente under årlig dyrkning eller under dyrkning med kort rotation. Der kan meget vel være lange hvileperioder for den enkelte ager.

Men naturligvis har man ikke nøjedes med at dyrke den flade slette. Afsamlingsrækkerne af marksten viser, sammen med bevarede pløjespor, at man også pløjede på skråningerne i området. Det gælder såvel mindre bakkeskråninger som de store skråninger ned mod Tystrup sø. Igen får man her en antydning af, at klimaet har været anderledes i landsbyens tid (ca. 700 - 1200 e. kr.) end i vore dage. For de store skråninger ned mod søen er nordvendte. De fanger kun lidt sol og virker i nutiden kolde og lidet frugtbare. Men sandsynligvis har temperaturen i årsgennemsnit dengang været højere, således at dyrkning også af nordvendte skråninger har været rentabel.

Nedenfor skråningerne — mellem bakkefoden og søbredden — findes et engareal, som over det meste af forløbet er ganske smalt. Kun i den vestlige del, op til Hulebækken, er der afstand mellem bakkefoden og søbredden, omend kun et par hundrede meter.

Ved undersøgelsen af området (i 1951-1958) blev det klart for os, at den engparcel, der her er tale om, ikke oprindeligt hørte med til det dyrkede land. Lidt nedenfor bakkefoden blev der nemlig på-

truffet en stenlægning af en hel anden karakter end de sædvanlige afsamlingsrækker. Det var en meget tæt og kompakt stenlægning, der var orienteret i øst-vest, altså parallel med bakkefoden og vinkeletret på opsamlingsrækkerne på skråningen mod syd.

Det blev besluttet at grave grønsværen af over et stykke af den stenlægning for at kunne studere dens karakter nøjere. Det viste sig da, at der var tale om to yderrækker af større sten, og derimellem fandtes en tæt pakning af sten af varierende størrelse, især mindre sten. Stenlægningen var således konstrueret efter samme model som de oldtidsveje, der kendes flere steder i landet.

Men kunne der være tale om et vejanlæg her? Muligheden blev overvejet, men hurtigt forkastet. Nok var bredden acceptabel, med en afstand mellem yderrækkerne på ca. 2 - 3 m, men stenlægningen var dels meget ujævn, og dels viste stenene ingen tegn på slid. Men det mest afgørende argument for at forkaste teorien om en vej var anlæggets retning og forløb.

Mod øst stødte stenlægningen op til en sump, hvor søbredden skar sig tæt ind mod bakkefoden. Og der lod sig ikke påvise nogen fortsættelse gennem eller uden om sumpen, ej heller øst for denne.

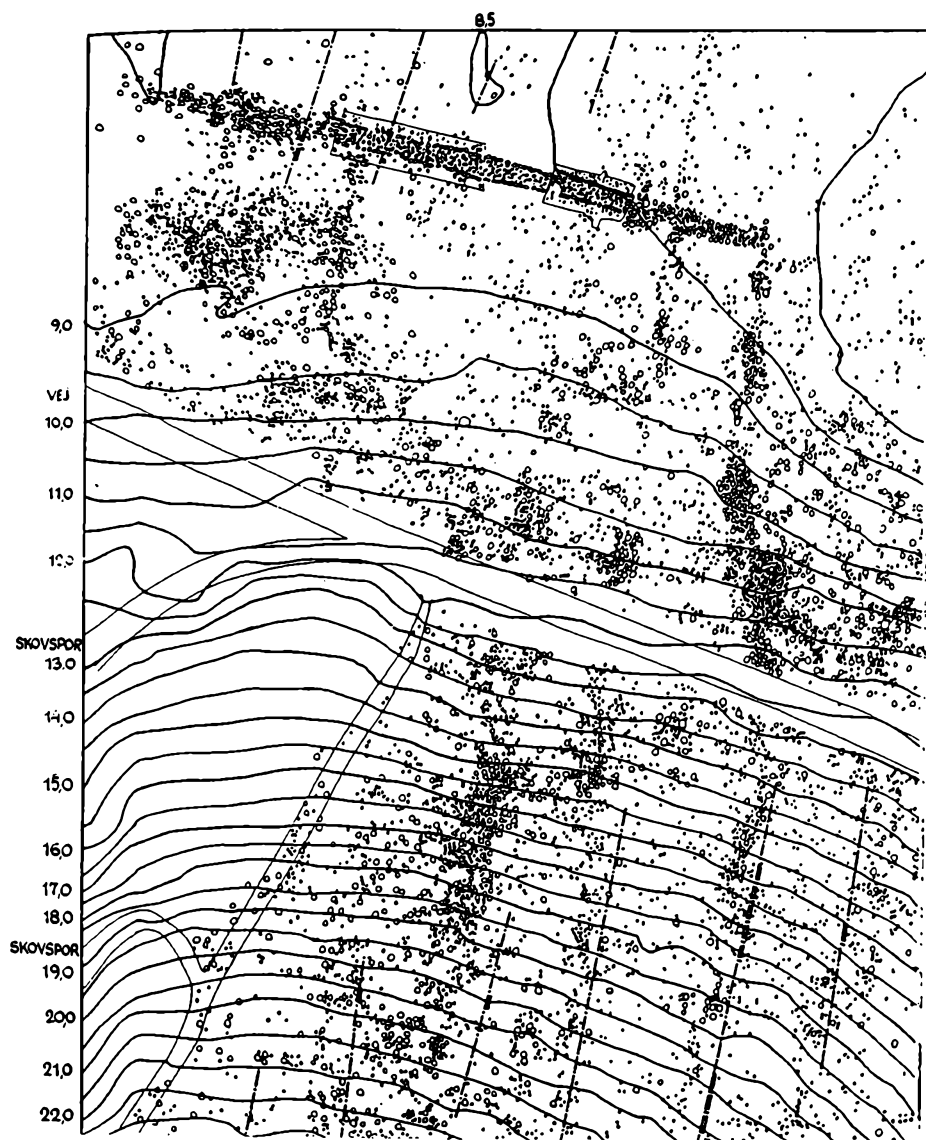
Men det mest påfaldende var stenlægningens afslutning mod vest. Her endte den brat og tilsyneladende umotiveret ca. 40 m, før den nåede Hulebækkens bred.

Først en nøjere iagttagelse af terrænet vest og nord for stenlægningen bragte en forklaring på dette forhold. Hulebækkens løb gennem engen er nemlig ikke det oprindelige og naturlige løb. Der kan endnu spores et oprindeligere og langt mere bugtet og slynget forløb — netop som man kunne forvente af et vandløb, der flyder roligt gennem terræn uden fald. Og netop her, ved Hulebækkens oprindelige bred, befandt stenlægningens afslutning sig.

Dermed var også stenlægningens funktion givet. Det var et gærde — eller fundamentet til et gærde — som har adskilt engen ved søen fra agerlandet på skråningen. Det lod sig ikke konstatere, hvad gærdets overbygning har bestået af; det kan have været et jorddige, et risgærde eller blot en beplantning. Men dets funktion har tydeligvis været at forhindre, at de kreaturer eller heste, der blev græsset på engen, forgreb sig på afgrøderne på agrene — eller omvendt i perioder, hvor agrene ikke blev pløjet, da at hindre de dyr, som græssede her, i at få adgang til høslætten på engen.

Imidlertid var gærdet på et tidspunkt i landsbyens levetid blevet sløjft, for der var tydelige pløjesor hen over det, pløjesor, der var parallelle med den kanal, som Hulebækkens nuværende løb i virkeligheden er. Man må have følt et så stort behov for dyrkbart

BORUP RIS

land, at man har taget den opgave på sig at demolere gærdet og — og det er her, den virkelig store opgave har ligget — omlægge bækkenes forløb.

Demoleringen af gærdet var ikke overdreven omhyggelig, for bundlaget — fundamentet — ligger der jo endnu. Men man har fået etableret så meget muldrag hen over det, at det har været muligt at pløje her.

Omlægningen af bækken har derimod været effektiv nok, for Hulebækken løber stadig i den lige kanal; den fandt aldrig tilbage til sit gamle leje. Men den er på vej, for det er nu engang imod et vandløbs natur at løbe lige ud. Bækken er begyndt at danne krumninger ind i de nye bredder, og engang — om nogle årtusinder — vil den vel igen forløbe i et leje, der ser naturligt ud.

Det står ikke klart, hvornår denne udvidelse af agerlandet på engens bekostning er sket, ud over, at det er foregået engang i landsbyens eksistensperiode.

Men ser man sig om i landet, vil man jo hurtigt bemærke, at vore forfædre i den sene oldtid ikke var tilbageholdende med at kaste sig ud i store, terrænforandrende projekter. Den ældste fase af Dannevirke er dateret til 737 — meget tæt på det tidspunkt, hvor landsbyen Borup opstod. De cirkulære borge og det store broanlæg over Vejleådalene er kommet til omkring 980, og endnu i sidste halvdel af 1100-årene udbyggede og forstærkede man Dannevirke.

Virkelyst og energi har der været i Danmark i Borups tid, så det skal nok ikke forbavse os, at også dette lille bondesamfund er gået i gang med den betydelige opgave, det har været at omlægge vandløb. Og nok er Hulebækken kun en bæk, men derfor ikke noget ubetydeligt vandløb. Vandmængden er såmænd lige så stor eller større end i adskillige vandløb, der smykker sig med betegnelsen »å«. Og strømhastigheden er så tilpas stor, at man her endnu kan træffe den sjældne og krævende vandstær.

Har udbyttet af anstrengelserne så stået mål med den investerede arbejdskraft? Det kan man nok tvivle på; man vandt kun nogle ganske få tønder land agerjord — og i virkeligheden havde man rigeligt af agerland i forvejen.

Måske skal man slet ikke lede efter rationelle motiver til alt, hvad vi mennesker foretager os? Måske har man givet sig i kast med opgaven, blot fordi man så, at der lå en opgave? Ganske på samme måde som man forgæves spejder efter rationaliteten i meget af, hvad mennesker i vore dage foretager sig. Hvor finder man f. eks. det rationelle element i fodbold, bjergbestigning eller vandmiljøplanen?

De 3 første år af undersøgelserne i Borupris af Svend Dyhre Rasmussen

»Som jeg tidligere har nævnt, så begyndte jeg også at fotografere, da jeg rumsterede i Tokkerup og Skov-Kastrup tomterne, og til dette formål lånte jeg et 6x9 udtræksapparat med matskive og til glasplader, af min gode ven, den tit omtalte »Pæsens Valdemar« fra Rejnstrup. Jeg havde aldrig i mine livskabte dage prøvet at fotografere før, men jeg fik en glimrende undervisning af en ældre fotograf i Fuglebjerg, der hed Gunnar Jensen, og han var også meget historisk interesseret.

Han havde Johannes Brønstedts værk fra 1938-40 om Danmarks Oldtid, det var i hæfter, (men for nylig har jeg ladet værket indbinde) og dette værk ville han godt sælge til mig for en rimelig pris. Det lod jeg mig ikke sige to gange, jeg købte dette værk og læste det meste af det igennem, og fik desårsag ikke megen søvn i nogen tid, men nu var jeg altså denne bogskat rigere — og det var min egen, det var det allerbedste.

Her i skoven i Borupris fandt man jo ingen ting andet end disse hersens stenrækker, og det var der jo også så mange andre steder, så de måtte vel for den sags skyld være meget almindelige, mente jeg, og at man så brød dem op, når man skulle bruge vejsten, det var vel også ret naturligt. Men det var nu alligevel forbandet ærgerligt at se den ene stenrække blive brugt op efter den anden, men hvad fanden skulle man gøre??? Svaret kom på sin egen originale måde. Jeg granskede jo som sagt en hel del i Brønstedts »Danmarks Oldtid«, og i bind 1 på side 148 stod der noget, som jeg særligt bed mærke i, der stod blandt andet:

»En anden hindring var de mange sten. Møjsommeligt måtte agerpletterne renses. Stenene blev vel kastet i bunker eller rækker, som det kendes fra senere tiders agerfund. Stenalderens primitive agre er i landbrugslandet Danmark udsløttet så grundigt, at det er tvivlsomt, for det første, om de overhovedet eksisterer nogetsteds i erkendelig form, dernæst om de nogensinde vil findes.«

Her var der straks et lille holdepunkt, mente jeg, for her taltes om både bunker og rækker, det var lige netop det, der var i Borupris, så nu kunne der ikke være tvivl mere, her lå stenalderens

agre jo lyslevende for os, men i min ivrighed overså jeg helt betydningen af den sætning, som Brøndsted lagde til, nemlig: **SOM DET KENDES FRA SENERE TIDERS AGERFUND**«. At det netop var *denne* sætning, som jeg skulle have lagt særlig vægt på, det vidste jeg ikke dengang.«

Det er rigtigt, at Steensberg og Østergaard begyndte i sommeren 1951, efter at jeg havde mærket en hel del op, og vi begyndte inde på Boebjerg og ved den store dysse. Vi har en del af disse kort endnu. Så snart Steensberg havde sat Østergaard lidt ind i måleteknikken, tog han af sted igen, og vi fik en ungkarl fra Rejnstrup, der hed Bruno, til at hjælpe Østergaard.

Jeg havde nok at gøre med opmærkning, og jeg havde indrettet mig et friluftsmalerværksted i en stor stenbunke af slagne sten, den var 1 m høj og målte 4 gange 4 m. Her stod jeg og malede de øverste 20 cm hvide på nogle galvaniserede metalpæle fra HAKA. Vi var gået bort fra træpælene, og havde nu begyndt at bruge dette udmærkede affaldsjern. Stenbunken var et udmærket sted at lægge disse nymalede pæle til tørring på. Jeg arbejdede på maskinfabrikken HAKA dengang, men jeg havde fået den midlertidige ordning med dem, at jeg arbejdede alene fra kl. 17.00 eftermiddag til kl. 01.00 nat. Jeg arbejdede altid på accord, og da der var trængsel om at komme til visse maskiner om dagen, så passede det meget godt i fabrikkens og i mit kram, at jeg arbejdede, når de andre var væk. Jeg var så færdig til at gå hen og sove ved ca. 02.00 tiden om natten, så havde jeg spist og vasket mig.

Jeg stod så op næste dag ved 8 a 9 tiden og tog så ind i skoven og tog fat der til henad 16 tiden om eftermiddagen. Sådan gik det i alt fald i hele den kampagne, som Østergaard var derude det år.

Sommeren derefter, i 1952, havde jeg en lignende ordning et stykke tid, og jeg besluttede mig så til at forlade et godt arbejde og en god løn på HAKA, og tage ud i skoven og nøjes med, hvad det ville give, det var på »Carlsbergpenge«, men det andet kunne jeg ikke holde til i længden, og opgive skoven, det ville jeg heller ikke, så ville jeg mange gange hellere opgive den gode fortjeneste på HAKA, men jeg holdt for en sikkerheds skyld den bagdør åben, at dersom det hele ville gå ad helvede til ude i skoven, så var jeg velkommen på HAKA igen, men dette skete altså først i 1952, og vi må lige tilbage til 1951.

Østergaard målte los på den engang vedtagne målestok 1:1000, og jeg mærkede op og tegnede for mig selv på min egen måde, og disse tegninger har vi gudskelov også endnu, og jeg håber, at alt

dette gamle eksperimentelle materiale vil gå ind som en slags museumsgenstande, efter at det først er vedlagt en nøje forklaring om, hvad vi tænkte og mente, og hvordan den hele udvikling i det hele taget skred frem; thi den slags detaljer lægger jeg megen vægt på, jeg synes, det er så uhyre væsentligt altid at vide, hvordan man er kommet frem til et eller andet resultat, men alt dette kan jeg endnu huske, at jeg ledte stenrækkerne op med spyddet og mærkede dem af, og også hvor de begyndte og endte, og hvor de havde et spring eller et ophold, og når der var en lang kontinuerlig række, så blev den afsat på kortet som en lang uafbrudt streg, og med ophold i stregen, når der var ophold i rækken osv.

Men alt dette sagde ikke meget om rygge og render og om alt det andet, som vi måtte tage hensyn til sidenhen, så jeg var lidt halvked af den historie. Jeg anede ikke, hvordan det skulle gøres, men jeg havde en underbevidst fornemmelse af, at det var forkert, der blev fanget an, og at vi ikke ville blive stort klogere af hele dette pantominateater, så jeg var ikke særlig ked af det det år, da Østergaard pakkede sydfrugterne sammen og drog til St. Valby, så var jeg alene igen og kunne bedre fundere over problemerne.

Jeg var dog meget interesseret i at få kopierne af det, som Østergaard havde tegnet dette år, for så kunne jeg bruge det som grundlag og tegne videre på og eventuelt forstørre det op til 1:500, for jeg ligesom anede, at det var den vej, vi skulle, og jeg havde megen tidsfordriv med alt dette i den kommende tid. Men jeg havde jo mange andre gøremål derude, og nu gik arbejdet igen i sin gamle gænge og til den normale arbejdstid, og så tog jeg ofte en fridag ind imellem, når jeg ikke rigtig syntes, at jeg kunne komme til at bruge de maskiner, jeg havde brug for i den givne situation, og når jeg kunne se, det ville vare flere timer, så stemplede jeg af og gik min vej og kom så igen til aften, eller når det passede mig, og der var aldrig nogen, der sagde noget. Jeg passede mit arbejde og fik de emner frem til tiden, som jeg skulle have og uden fejl, der var så ingen, der blandede sig i det. De vidste også, at det ikke havde nyttet ret meget, men der blev også set igennem fingre med mig.

Jeg strøg nu meget rundt i skoven, som nu var blevet en helt fremmed skov for mig igen efter alt det, jeg i den seneste tid havde lært og fået at vide. Jeg så det hele og oplevede det i et helt nyt lys.

Det var også i denne vinter, at jeg opdagede, der også var agre ude i den åbne dyrehave. Vinteren gik med mange nye opdagelser og mange nye indtryk og med mange tegninger og udkast og eksperimentering med mærkepæle, spyd og allehånde kunstfærdige instrumenter og indretninger. Et gammelt skur fik jeg også købt,

på knapt 4m² gulvflade, og man morede sig meget over mig og sagde, at det var så raddent, så det skulle læsses med en roegreb, men det kunne jo være lige så godt som den stenbunke, der hidtil havde været mit tilholdssted til alle mine pakkenelliker. Det gamle skur fik jeg da også sat i stand, og det eksisterer endnu den dag i dag, og er i bedste velgående som legehus til en lille pige, og det kan holde i mange år endnu. Det var altid et fremskridt med sådan et lille hus, og det blev så sat ind i skoven, så det var parat til at modtage Østergaard igen i Kampagnen 1952.

Vi var også en del inde i skoven dette år, men trak også ud i Borupgade, og vi eksperimenterede såvidt jeg husker med målebordet og måling i 1:500, men den gik slet ikke. Vi var med andre ord på en måde kørt fast. Nu har jeg altid, i hele den tid undersøgelsen stod på, været ualmindelig frit stillet, og det lå nu også bedst for min noget koleriske, men samtidig impulsive natur, der gav sig udslag i stædighed, uomgængelighed og meget dårlig samarbejdsvilje. Jeg kom meget let i affekt, men jeg havde under tiden også viljestyrke nok til at beherske mig, når jeg synes, det var strengt nødvendigt.

Det kan skyldes så mange forhold, dels min enebarnstilværelse hos mine gamle bedsteforældre, og dels mine svære handicap med mine talegaver efter den spanske syge i 1918, dette havde voldt mig svære tilpasningsvanskeligheder, og i nogen grad gjort mig mistænksom og sommetider hadefuld.

Det vil være ganske klart for enhver, at det var ikke let for Østergaard at omgås sådan et menneske som mig, der var belastet med mange dårlige egenskaber, men han lærte hurtigt at forstå, hvordan han bedst kunne »tage mig« og afvæbne mig, så jeg faldt til føje igen, han skældte ikke ud, han sagde intet, og det var det bedste, han kunne gøre, for så kunne jeg ellers gå min vej og skamme mig og blive god igen. På den måde lærte jeg lidt efter lidt at respektere ham — inderst inde — langt mere, end jeg ville vise, og på den måde henrandt alle disse dejlige somre. Jeg glædede mig til hver gang han kom, og var ked af det, hver gang han drog af sted igen.

Men som sagt, så var jeg meget frit stillet, hvad arbejdet og mine gøremål angik, lige fra starten af undersøgelsen, og det benyttede jeg mig af i den retning at forsøge forbedringer på alle mulige måder, rationalisere, sådan på min egen måde, og i det hele taget lægge det så godt tilrette for Østergaard som muligt, og bestræbte mig i alle henseender for, at vi kunne se de samme tegn på jordoverfladen, men det havde vi nu mange og lange diskussioner om.

Østergaard var altid meget vanskelig at overbevise om noget, og det hørte ingeniørerne til sjældenhederne, at vi måtte se på tvivlsomme objekter op til en halv snes gange med mellemrum og på alle årstider og under alle lysforhold.

Der gik naturligvis meget mere tid med alt det, end nogen rigtig kunne forestille sig, men det var navnlig på denne måde, at vi begge erhvervede os en rent ud sagt utrolig sans og evne til at gennemskue terrainets mekaniskfrembragte deformationer, på en objektiv måde, og se bort fra de senere og af mange forskellige årsager opståede sekundære tegn, som vi ikke direkte havde brug for i vores forehavendes favør, men som vi på den anden side ville anse for en dødsynd at udelade, da disse sekundære tegn meget ofte kunne forklare visse ting på deres måde, det ser vi med al ønskelig tydelighed meget ofte på kortene.

Da jeg så, at det ikke førte til noget med målebordet, ville jeg en overgang, da jeg gik alene derude, prøve på at finde ud af andre metoder. Nu kom noget af det, som Østergaard havde lært mig i St. Valby, mig svært tilgode, nemlig kvadratsystemsmetoden, den havde vi brugt deroppe på mindre områder, men dog på den måde kunne jeg forstå, at kvadratnettet dannede hele rygraden i gravepladsen i St. Valby, og ligeledes i de enkelte kortblade og uundværligt støttet af et ganske almindeligt nivellereapparat, der aldrig kunne snyde hvad højden angik, og afstandene bestemtes nøjagtigt af selve kvadratnettet, og jeg var også fortrolig med denne metode, både fra dengang jeg forstørrede billeder op og malede dem større, og når jeg forstørrede udsnit af målebordsbladene op, og meget andet.

Her måtte være en udvej, og nu gjaldt det blot om at finde en passende norm at gå ud fra, og efter mange overvejelser fandt jeg ud af, at 50 gange 50 meter kunne være passende at eksperimentere med. Nu havde Østergaard også lært mig ganske lidt om reduktion, men da der ikke var meget af den slags at tage hensyn til i St. Valby, så var det ikke meget, jeg vidste om det, men nok til, at jeg var klar over, at der var noget, man skulle tage sig i agt for i den retning. Dette medførte, at jeg så også var klar over, at jeg måtte begynde på et meget plant sted, hvor der var gode oversigtsforhold i to retninger, mod syd - nord og øst - vest. Jeg kan endnu så tydeligt huske, at det kvadratsystem, som jeg grundlagde, blev bestemmende for hele det nuværende systems beliggenhed.

Jeg husker også, at det første punkt jeg valgte, er det punkt, der danner nordøst-punkt for + 1 L.kortbladet og nordvestpunkt for + 2 L.kortbladet, det var lige i den nordøstre udkant af Borupgade,

og her havde jeg frit udsyn ca. 300 m til øst, ca. 200 m til vest, og med en sådan $\frac{1}{2}$ km lang linie, kunne jeg sagtens etablere nordsyd gående linier, hvor det passede bedst, og løbe frem og tilbage med dem og efterkontrollere på tværs (ø - v), om afstandene var i orden, jeg havde ganske vist skoven mod nord og modlys, men det var jo ret åben højskov. Havde jeg ført etableret en stabil »kvadratkjerne«, så gik det nok, mente jeg. Men så begyndte vanskelighederne. Landmålerstokke havde jeg så godt som ingen af, jeg måtte bruge alle mulige savskårne lister og granpinde, som jeg malede hvide med hurtigtørrende maling fra HAKA, alle mulige slatter, som jeg

kunne finde. Kikkert havde jeg heller ikke, men jeg havde en gammel søkikkert fra dengang, jeg var »pirat« på Tystrup sø, og som jeg havde lånt af »Pæsens Valdemar«, den havde jeg brugt meget, når jeg om nætterne studerede stjernehimlen og om dagen solpletterne i farvet glas. Den var anbragt på et hjemmelavet stativ fra en gammel forgaffel af en cykel, og lavet så den kunne vendes og drejes i alle retninger. Videre havde jeg Magnus Olesens dreng og pige på 11 og 10 år til at hjælpe mig med at få stillet en lige linie af de lange træpinde i ø-v retning, jeg havde aftalt med dem de tegn og fagter, de skulle rette sig efter, når vi ikke var på kaldehold af hinanden.

Men hvordan fandt jeg nu ud af, hvad der var ret øst og vest? Østergaard var en meget kilden herre at få listet noget materiel fra af det, han rådede over, det var så at sige umuligt, men ved et helt guds under havde jeg alligevel fået listet et mægtigt stort kompas fra ham, der sad i en trækasse, og selve kompasnålen var vel sine 10 til 15 cm lang. Dette instrument brugte jeg i første omgang at finde nordretningen med, og så en parallel snor, der nøjagtigt fulgte kompasviseren, men dermed var jeg ligevidt, vinkelmåling kendte jeg ikke noget til, og kendte heller ikke metoden 30 - 40 diagonal 50. Der var ikke andet at gøre, end jeg måtte lave et jernkors i smedien, som var pinligt i vinkel, og med korsarme af passende længde, tilmed så svært, at det ikke kom ud af vinkel.

Snoren over kompasviseren blev påny nøje kontrolleret, og så kom jernkorset i kompassets sted, på snoren nøjagtigt fulgte n - s armenes ene sidekant, og så blev der trukket en snor i ø - v retning, der ikke berørte den første snor. Dette blev efterprøvet flere gange, og endelig blev hver snor gjort 40 m lang, så den ragede 20 m ud til alle sider fra centrumpunktet, og med et af de båndmål i læderetui, blev der så målt fra yderpunkt til andet, og da disse passede, blev samme yderpunkter erstattet af en stok, og jeg havde nu fire stokke, som stod i korsform, dermed havde jeg vinkelen, og jeg kunne da gå i begge retninger. Det har tit ærgret mig, at jeg gik ud fra den magnetiske nordpol, dvs. kompasretningen. Jeg kunne ligesågodt have slået en streg på et målebordsblad, så vi havde fået den geografiske nordpol at arbejde efter, og jeg kunne sagtens have fået strengen til at gå igennem nogle punkter, som jeg kunne have kendt igen, uden at vige fra nordretningen, eller vi kunne have fået opforstørret et afsnit, som vi kunne have arbejdet efter, men kompasmetoden havde jeg også lært i St. Valby. Jeg synes nu alligevel, at den geografiske nordpolretning havde passet bedre til så stort et område som Borupris.

Nu var jeg kommet så langt, men det var stadig lige galt med mine besværligheder. Jeg ville låne stålmaålebåndet af Østergaard, som jeg sagde, bare en ganske kort tid, men det var der ikke tale om jeg måtte, jeg kunne jo gerne træffe at knække det, — det havde ellers passet glimrende, det var lige 50 m. Og det var også dette målebånd, jeg havde sat næsen op efter, da jeg besluttede at lave kvadraterne på 50 m, men den glippede altså fuldstændigt, og jeg var lynende gal og bandede ham langt ned i det hedeste helvede, når han ikke hørte det.

Men jeg fik lov at låne et 30 m målebånd i læderetui i stedet, og så lånte jeg et andet af Pæsen på 20 m, det var også 50 m sammenlagt.

Disse satans bånd strakte sig imidlertid og var ikke til at stole på, de måtte bruges med megen stor forsigtighed, men så målte jeg ellers los og fik efterhånden sat ikke så lidt op, og ved fremdeles at eksperimentere, fik jeg på en eller anden måde regnet ud, at dersom vi fortsatte med målebordet ned til søen, så ville vi mangle 50 m, eller med andre ord måleunøjagtigheden var så stor, så området skrumpede ind ca. 50 m på hver 500 til 600 meter. Jeg fandt ud af dette ved at indlemme et område af det, vi havde målt med målebordet eksperimentvis i 1:500, og ved nøje at efter kontrollere disse afstandsmål, kom jeg til det opgivne resultat, og derfor er der lidt krummelure med et helt kort ude i Borupgade, og delvis lidt på nabokortene. Vi var langt fremme herude inden alt dette endelig blev godkendt og taget til efterretning, og så blev det omtalte kort indlemmet og omtegnet til det nye system.

Steensberg havde taget den store beslutning, at alle sten skulle stikkes frem; thi dette var at slå større brød op end almindelige dødelige kunne bage, det ville blive et kæmpearbejde, der aldrig før havde set sin lige inden for dansk arkæologi, men som Steensberg sagde, kvadratsystemet pluds nivellereapparatet ville borge for en fuldstændig nøjagtighed på disse store områder, der var lige så effektiv som på en graveplads, og den ville langt overgå, hvad et målebord kunne præstere. Steensberg så vi ellers ikke meget til, han foer land og rige rundt og havde meget at gøre, men når han endelig kom, så lærte han os — eller i hvert fald mig — en gruelig masse, og hjalp os ud over mange slemme tvivlrådige kniber, og så var han væk igen, men dukkede op, når man mindst anede det.

En god del af 1953 gik på samme måde, og vi måtte regne med, at hele 1953 ikke blev et år med store fremskridt, al denne omlægning taget i betragtning. Vi måtte faktisk begynde forfra og regne med, at hele 3 år var gledet os af hænde, men vi stod nu langt

bedre rustet på en anden måde, thi vi havde ingenlunde spildt disse tre år til ørkeløse eksperimenter, selv om megen tid var gået med det. Vi havde travet rundt i skoven, især Østergaard og jeg, og lært mangt og meget at kende, som siden kom os til stor gavn, da vi rigtig tog fat.

Jeg blev syg i foråret 1953 og måtte tage et kortere sygehusophold, da jeg kom tilbage, holdt jeg mig ikke i ro, stod for tidligt op efter ondartet forkølelse, der havde udartet sig til en mildere form for akkut lungebetændelse, der dog blev slået ned med pencillin, men en meget slem hoste fulgte i dettes kølvand, og jeg mener, det var dengang en af de væsentligste grunde blev lagt for den lunge-sygdom, der i de seneste år har slået mig næsten helt ud.

I 1953 da vi jo som bekendt blev bevilliget arbejdskraft, da var vi jo også nødt til at sørge for et hus, som de kunne spise deres mad i, og det fik vi så fat i hen i slutningen på 1953. Jeg købte det i Rejnstrup, og jeg betalte noget af det og museet resten. Huset var ret rummeligt på en 8 à 9 m². Kort tid efter lavede vi nogle tilbygninger, der efterhånden udviklede sig til en gulvflade på yderligere ca. 25 m², og det blev bygget til nordvestenden af det før omtalte spisehus, og hele dette kompleks kom til at ligge i kortblad + 1 K nordøstre kvartfelt, og berørte delvis felterne 46,47,56-57-58 og 68, men hele denne grundplan er forøvrigt tegnet ind på kortblad + 1 K.

Hvis der engang skal laves statistik over, hvor meget af den henviste arbejdskraft, der egentlig var direkte knyttet til selve undersøgelsesarbejdet ude i marken, og hvor meget der var bundet næsten permanent til husstandsættelsen, samt til udvidelse af værkstedsplads og materialefremstilling, da vil man nok forbavses noget over, at det arbejde, der er gjort, overhovedet kunne gøres på så kort tid, og af så relativ få mand.

Jeg kan tydeligt mindes, at i den allerførste begyndelse af undersøgelsen, da var man så optimistisk, så man troede, at den kunne tilendebringes på 3 til 5 år. Senere blev man lidt klogere, og planerne blev udvidet til en stor mandskabsstyrke, der så gradvis skulle gå ned til det absolutte minimum, der krævedes for at holde en beskæftigelsesforanstaltning igang, og så skulle jeg med to eller tre mand sørge for alle supplementer i undersøgelsen, også hvad jernalderminderne angik, og især en systematisk og omhyggelig gennemført prøvegravning. Alt dette skulle den sidste fase af undersøgelsen være aktiveret med, og dette medførte, at hele undersøgelsen ville strække sig over et tidsrum af 20 år, og mindre kunne det heller ikke godt være, dersom vi skulle helt til bunds i alle Borups hemmeligheder, og ligeledes have gjort os håb om at få

løftet sløret lidt om, hvad rolle jernalderen havde spillet forud for Borup, og om vi muligvis ved prøvegravningen kunne finde tegn til en endnu ældre by fra jernalderen inden for Borups område. Alt dette indebar dog kun en fortsat undersøgelse inden for det afsnit af Borups domæne, som vi hele tiden havde lagt os fast på, derunder hele Tjørnemarken, som vi havde regnet ud skulle stikkes efter en ny metode.

Foto: Henry Rasmussen, Fuglebjerg.

Sommermødet 1991

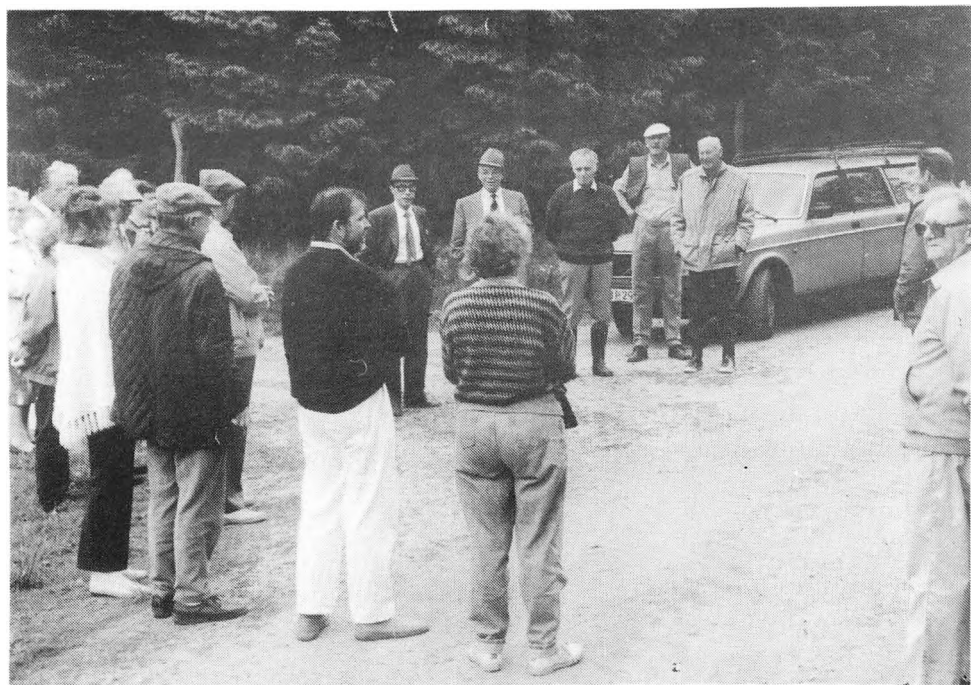

Foto: Henry Rasmussen, Fuglebjerg.

Sommermødet 1991

Regnskab for perioden 1/11 1990 - 31/10 1991

	Udgifter	Indtægter
Overført fra 1990		7.891,97
Indgået kontingent		6.700,00
Gave fra Lions Club		5.000,00
Salg af Nytårsgaver		500,00
Renter		115,17
Nytårsgaven 1991	11.224,00	
Porto m.v.	832,25	
At overføre til 1991/92	8.150,89	
	20.207,14	20.207,14

Ved regnskabsårets slutning havde foreningen 75 medlemmer.